

Tre dokumentärer om Östtimor

På Östtimorkommitténs hemsida (<http://www.ostimorkommitten.se>) finns under rubriken "Nyheter" tre mycket sevärda dokumentärer utlagda från Culture unplugged. Filmproducenten Amanda King har gjort *Starting from Zero* som på 52 minuter skildrar tre från Australien hemvändande timoresers liv från oktober 1999 till februari 2000. Dessa är kvinnorna Ines Almeida och Lola dos Reis respektive mannen Jacinto Tinocu. De hade alla bott länge i Australien och kände därför osäkerhet inför återkomsten.

Filmen börjar med att skildra folkomröstningen om Östtimors status den 30 augusti 1999. Självständighetsanhängarna vann varefter motståndarsidan brutalt hämnades genom att bränna, plundra och förstöra hus, byggnader och infrastruktur. Det framkommer tydligt hur oerhört omfattande förstörelsen var och det visas även blodspår på några golv där människor hade dödats. Ines Almeida, som medverkar i journalisten John Pilgers film *Death of a Nation* och nu blev den återvändande före detta gerillaledaren Xanana Gusmãos mediarepresentant, säger att våldet var mer omfattande än hon hade väntat sig.

Under hösten 1999 rådde brist på bl.a. Transportmedel och vatten i Östtimor. FN kom nu att styra landet snarare än Timors samlade motståndsrörelse CNRT. Det väckte oro för att utlänningarna skulle komma att ta över styret. Lönegapet mellan timoreser och utlänningar var skyhögt. Man får se bilder från CNRT:s hårt bevakade kongress, under vilken det rådde oro för att rörelsen skulle splittras mellan Xanana Gusmão och Östtimors långvarige FN-representant José Ramos-Horta. Även Lola dos Reis och Jacinto Tinocu fick arbete inom administrationen. Alla tre hade efter att ha varit borta länge från sitt hemland svårigheter att smälta in i samhället. Det bästa med denna dokumentär är att den skildrar enskilda människors liv under en turbulent period som inte bara omfattar den i Sverige så uppmärksammade folkomröstningen och dess omedelbara efterdyningar utan även vidgar perspektivet till hemvändandets timoresers liv.

The Shadow Over East Timor

Amanda King har också gjort dokumentären *The Shadow Over East Timor* från 1991 som är den första grundligt gjorda filmen om perioden 1974-1990. Filmen börjar med att visa firandet av Dilis stifts femtioårsjubileum i september 1990. Indonesiska ninjas – civilklädd säkerhetspersonal – grep och förde bort misstänkta självständighetssympatisörer ur folkmassan. Repressionen i form av bl.a. utgångsförbud och husrannsakan förstärktes vid detta tillfälle. Sedan visas att ledare från Australien och USA prisar Indonesiens insatser för att upprätthålla nationell enighet utan att säga någonting alls om Östtimor.

Historien sedan 1974 presenteras, inklusive de i

Merdeka ofta omnämnda morderna på fem utländska journalister i Balibo i oktober 1975. Greg Shackletons sista rapport är med – han dödades två dagar senare. En pastor säger att Östtimor efter Indonesiens invasion den 7 december 1975 var "ett fängelse utan frihet". Det framkommer att 60,000 människor hade dödats tre månader efter invasionen och att dödsiffran 1985 uppgick till 200,000, d.v.s. en tredjedel av den ursprungliga befolkningen. Varje familj hade förlorat någon anhörig. Indonesiens FN-ambassadör kallar bl.a. Fretilin för "kommunistympatisörer" och avvisar all kritik mot kränkningarna av de mänskliga rättigheterna i Östtimor. Den hårda repressionen kunde dock inte krossa Fretilin, som bedrev ett gerillakrig från de bergiga områdena som indoneserna hade stora svårigheter att skaffa sig kontroll över.

Okupationen ledde till höga dödsiffror inte bara genom våldshandlingar utan även svält bidrog. Man visar operationen "Fence Legs" 1981 då civila timoreser gick som mänskliga sköldar före de indonesiska soldaternas marsch runt landet för att jaga ut Fretilin som agerade försiktigt för att inte döda sina egna landsmän. Vapenvilan som Fretilin ingick med Indonesien 1983 höll ej, eftersom Fretilin ville involvera FN i försöken att lösa Östtimorfrågan.

Indonesiens överbefälhavare Benny Murdani sade att omvärlden inte behövde bry sig om vad som hände i Östtimor, där kriget pågick alltmedan området hölls isolerat från omvärlden fram till 1989. Då öppnades landet för att visa för omvärlden att läget var lugnt. Tidigare hade besök som gjordes av bl.a. australiensare varit helt styrda av de indonesiska myndigheterna för att ge ett sken av att lugn och ro rådde i området.

Advokaten Robert Domm från Australien blev 1990 den förste utlänningen som intervjuade Xanana Gusmão som vid detta tillfälle underströk de problem ungdomen hade att få jobb under åren 1988-1990. I samband med påvens besök 1989 utbröt protester mot den indonesiska ockupationen som ledde till tumult när indonesisk säkerhetspersonal grep och förde bort dem som vecklade ut banderoller. Xananas första fru är också intervjuad. Hon ställdes inför hotet från den indonesiska militären att hennes man måste kapitulera för att hon skulle få resa ut till Australien men hon gav ej efter för kravet (hon fick resa ut). Protester ägde rum även 1990 då USA:s ambassadör i Indonesien besökte Dili: flera studenter greps och fördes bort.

Undertecknandet av ett avtal 1989 mellan Australien och Indonesien om oljeutvinning i Timor-havet i strid mot internationell rätt som förbjuder utvinning av naturresurser i illegalt ockuperade områden visas. Avtalet väckte vrede mot Australien i Östtimor. Man får också se José Ramos-Horta representera Östtimor i FN:s säkerhetsråd. Filmens styrka är att den på 58 minuter får med de viktigaste uppgifterna om Östtimor 1975-1990.

The Diplomat

Denna dokumentär, som är 81 minuter lång, handlar om José Ramos-Hortas kamp för ett fritt Östtimor under åren 1975-1999. I filmens början betonar Horta att Santa Cruz-massakern den 12 november 1991 var en vändpunkt för motståndskampen. Nu kunde inte omvärlden längre blunda för vad som hände. 1998 höll alla grupper som var för självständighet sin första kongress. Det resulterade i att den samlade motståndsrörelsen för Timors självständighet (CNRT) bildades. Till president valdes den då fängslade gerillaledaren Xanana Gusmão. Horta blev vice-president. Kongressen hölls under en tid då Indonesien var hårt drabbat av en ekonomisk kris ("Asien-krisen") som ledde till att president Suharto tvingades avgå för att efterträdas av vice-presidenten Yusuf Habibie.

Händelseutvecklingen från juni 1998-september 1999 skildras ingående. Efter Suhartos avgång ställde omvärlden allt starkare krav på att Indonesien måste hålla en folkomröstning i Östtimor för att avgöra områdets status. Under 1998 hölls för fjärde gången ett misslyckat möte mellan de grupper som var för respektive emot självständighet. Frågan som omöjliggjorde undertecknandet av ett slutdokument var självständighetsanhängarnas krav på en frigivning av Xanana Gusmão. Horta kallade pro-integrationisterna "marionetter" styrda av indonesiska tjänstemän. Mötet ägde rum under en tid då den indonesiska militären hade börjat beväpna inhemska milisgrupper för att destabilisera situationen i Östtimor.

I januari 1999 gjorde president Habibie sitt utspel om självständighet som en möjlighet för Östtimor om landet avvisar Indonesiens förslag om autonomi. Även om Horta då uttryckte sig skeptiskt började nu planeringen för ett självständigt Östtimor. Den 5 maj undertecknade Portugal och Indonesien den s.k. New York-överenskommelsen om att hålla en folkomröstning. Enligt överenskommelsen gjordes Indonesien ansvarigt för säkerheten under omröstningen vid en tid då våldet hade trappats upp: två blodiga massakrer hade utförts i Liquisa respektive Dili i april. Horta beskriver mot denna bakgrund Indonesiens utrikesminister Ali Alatas som en lögnare när Alatas underströk att landet ska sköta ordningen under folkomröstningen.

I maj var FN på plats i Östtimor och i juli började valregistreringen. Horta deltog i juni i ett möte om folkomröstningen under vilket Indonesien förklarar att valutgången ska respekteras. Alatas talar om "ett fredligt uttåg" men det tror inte Horta på. Man får se när Horta och hans mor Natalina, som förlorade tre barn under ockupationen, röstade i Sydney den 30 augusti.

Den 4 september meddelades att 78,5% av väljarna hade röstat för självständighet. Bara fem timmar senare inledde förlorarna sin förstörelse-, plundrings- och våldsvåg om vars konsekvenser Horta sade att de var "ett monument av skam" för den indonesiska militären. Han uttalade sig i september även för att en internationell krigsförbrytartribunal borde sättas upp för att ställa de ansvariga indonesiska officerarna inför rätta. Två tredjedelar av befolkningen drevs på flykt. I FN:s säkerhetsråd var hindret för ett ingripande att Indonesien avvisade ett ingripande av internationella trupper. I stället sändes en FN-delegation dit för att inspektera läget om vilket Ali Alatas i FN sade att "det förbättras kontinuerligt" i strid mot de verkliga förhållandena.

Ett betydelsefullt steg på vägen mot att Indonesien slutligen accepterade att ta emot internationella fredsbevarande trupper var att president Bill Clinton vid det möte som Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC) höll i Auckland i september ställde ett ultimatum om att indoneserna måste släppa in utländska trupper. Ett problem var att indonesiska trupper alltså fanns kvar i Östtimor, men efter att fredsbevarande trupper ledda av Australien hade anlänt i Dili den 20 september började de dra sig ur. Under hösten återvände både Gusmão och Horta till Östtimor. Båda två blev storartat mottagna. Horta uttalade sig nu för en försoning med Indonesien och förklarade att han inte ville ingå i en regeringsstruktur utan i stället på andra sätt hjälpa till med att bygga upp samhället.

Sammanfattningsvis ger dokumentären en god bild av Hortas arbete och betydelse för Östtimors frigörelse från Indonesien. Men den borde ha innehållit uppgifter om hans bakgrund och hur han drogs in i politiken. Det skulle ha gett en bättre helhetsbild av hans liv och därigenom möjligheten att bedöma honom.

Gabriel Jonsson

Detta verk är licensierat under Creative Commons Erkännande-Ickekommersiell-Inga bearbetningar 2.5 Sverige licens. För att se en kopia av denna licens, besök <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/se/> eller skicka ett brev till Creative Commons, 171 Second Street, Suite 300, San Francisco, California, 94105, USA. Material som publiceras i Merdeka & ÖsttimorInformation kan också publiceras i <http://www.globalarkivet.se>.